KUR'AN-BİLİM İLİŞKİSİNİN OLABİLİRLİĞİ VE MEŞRÛİYETİ SORUNU

Şahin EFİL (*)

Özet

Bu çalışmanın amacı, Kur'an-bilim ilişkisi konusunda, indirgemeci, çatışmacı, ayrışmacı ve uyuşmacı yaklaşım olarak nitelendirebileceğimiz dört temel yaklaşım biçimini kendine konu edinmek ve tartışmaktır. Bunlardan ilk üçünün, Kur'an-bilim ilişkisi bağlamında bizi dini, felsefi, bilimsel ve epistemolojik sorunlarla karşı karşıya getirdiği ileri sürülecektir. Oysa uyuşmacı yaklaşım tarzını, bazı kriterlere bağlı kalarak ve bazı verilere dayanarak benimsemenin en azından diğerlerine göre daha doğru ve daha muhtemel olduğu dile getirilecektir. Bu noktada Kur'an-bilim ilişkisinin olabilirliğinin ve meşrûiyetinin dayandığı temel paradigmaların neler olduğu ve gerçekten de bunlara dayanan bir ilişkinin ne ölçüde Kur'an'ın ve bilimin özüne uygun olduğu ve bütün bunların din felsefesi açısından verimli bir sürece katkı sağlayıp sağlamayacağı sorgulanacaktır. Bu bağlamda Kur'an'da yer alan bazı ayet ve kavramların bilimsel olgulara işaret ettiğini iddia etmenin meşrû ve makul olup olmadığı tartışılacak; bu doğrultuda ortaya çıkan bazı yanlış anlayış ve yorumlara değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: *İman Objesi, İndirgeme, Uyuşma, Din Dili*

Question of Possibility and Legitimacy of the Relation Between Koran and Science

Abstract

The purpose of this paper is to discuss four basic approaches to the relation between Koran and science, namely reductionist, conflictory, separationist, and conformist. It argues that the first three approaches lead us to some religious, philosophical and epistemological problems with respect to the relation above. However, the so-called conformist approach seems to be more plausible and acceptable provided that certain criteria and data are taken as basis. At this point, it will tackle with some problems as follows: What is the basic paradigm upon which the relation between Koran and science is possible and legitimate? To what extend is this relation compatible with the essence of religion and science? It will discuss the problem whether claiming that some Koranic verses or notions refer to some scientific facts is legitimate and reasonable. Moreover, it will indicate some unacceptable understandings and interpretations in this context.

Key Words: *The object of faith, Reduction, Compatible, Religious Language*

*) Ondokuz Mayıs Üniv., Sos. Bil. Enst., Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.
(e-posta: sahinefil52@hotmail.com)

Giriş

Bilindiği gibi, gerek çağdaş Batı Hıristiyan düşüncesinde olsun, gerekse İslam düşüncesinde olsun, bilim tarihinde din-bilim ilişkisi konusunda dört temel felsefî yaklaşım tarzının ortaya çıktığı görülmektedir.Bunlar, "çatışma", "ayrışma", "İslamileşme" (dinselleşme) ve "uyuşma"dır[1]. Biz burada doğrudan doğruya bu yaklaşımlardan her hangi birine girecek değiliz, ancak burada ele alacağımız konunun, bu yaklaşımlarla şu veya bu şekilde ilişkili olduğunu ve zaman zaman bunlara konumuzla ilgisi ölçüsünde temas etmek durumunda olduğumuzu vurgulamamız gerekir. Ayrıca tarihi kökleri, çok gerilere giden ilmî tefsir hareketi ve bu konuda ardı arkası kesilmeyen tartışmalar konumuzun dışında kalmaktadır[2].

1. Kur'an-Bilim İlişkisinde İndirgemeci Yaklaşım

İndirgemeci yaklaşımda Kur'an'ı bilimsel bir kitap gibi görme ya da kimi Kur'an terimlerini bilimsel terimlere indirgeme veya bunlarla karıştırma eğilimi ön plana çıkmaktadır. Bu anlayışın temel tutumuna göre, bilimsel buluşların çoğu zaten Kur'an'da vardı, dolayısıyla bilim adamları, bilimsel keşiflerle yeni bir şey değil de asırlarca önce Kur'an'ın bildirdiği şeyleri tespit etmiş olmaktadır. Bu görüş yanlılarına göre, onlar "gizlice Kur'an'ı okumuşlar ve Müslümanların bir türlü anlayamadıkları sırları çözerek Ay'a gidivermenin bir yolunu bulmuşlardı."[3] Dolayısıyla Batıda bilimsel keşiflerde bulunan bilim adamları, bu buluşlara ilişkin fikirleri bütün bilimlerin kaynağı olduğu iddia edilen Kur'an'dan öğrenmişlerdir.(!) Nasıl oluyor da İslam düşünürlerinin asırlardır bir türlü anlayamadıkları Kur'an'ı (!), Batılı bilim adamları, hem de inanmadıkları halde, bir çırpıda okuyup söz konusu bilimsel buluşların ipuçlarını veya açıklamalarını oradan çıkarabiliyorlar? Şayet Kur'an, bugün çağımızda ortaya çıkan bir çok bilimsel gelişmelerden haber veriyorsa, bunları daha önce Kur'an üzerinde kafa yormuş İslam düşünürleri ve alimleri niçin fark edemedi? Her şeyden önce, Kur'an kendisine inanmayanlara sırlarını nasıl açmış olabilir? Bu tür anlayışların ortaya çıkışında indirgemeci yaklaşıma il-

1) Bu yaklaşımlar hakkında genel ve geniş bilgi için bkz. Cafer Sadık Yaran, "Çatışma ve Ayrışma", *Din ve Bilim*, Sidre Yay., Samsun, 1997, s.36-59; a.g.mlf., "İslamileşme ve Uyuşma", *Din ve Bilim*, Sidre Yay., Samsun 1997, s. 62-76; Pervez Hoodbhoy, *İslam ve Bilim*, (Çev: Eser Birey), Cep Kitapları, İst., 1993, (özellikle 5. bölüm); İlhan Kutluer, "İslam ve Bilim Tartışmalarında Temel Yaklaşımlar", *Bilgi, Bilim ve İslam II* (içinde), İlmi Neşriyat, İst., 1992, s. 21 vd.

2) İlmi Tefsir tabiri, Kur'an'ın hem dini konuları ihtiva ettiğini hem de ondan bir çok bilimsel ve felsefî görüşlerin çıkarılabileceğini, orada bütün ilimlerin olduğunu savunan tefsir türünü ifade etmektedir. Bkz. Emin el-Hûlî, "Tefsir ve Tefsir'de Edebî Tefsir Metodu, (Çev. Mevlüt Güngör), *İslamim Araştırmalar*, Ank., 1988, II, s. 6-7; Bu konudaki tartışmalar hakkında özlü ve yararlı bilgiler için bkz. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ank., 1989, s. 303-311; İlmi tefsir anlayışının ortaya çıkışı, tarihi serüveni ve açmazları hakkında geniş bilgi için bkz. Dücane Cündioğlu, "Tefsirde Helenizm: 'Bilimsel Tefsir' Zaafı ve Eleştirisi", *Bilgi ve Hikmet*, sayı: 4, İst., Güz-1994, s. 152-72; Ayrıca bkz. Ahmet Yüksel Özemre, "Modernist Akım İçinde Kur'an tefsiri", *Bilgi ve Hikmet*, sayı: 11, İst., Yaz-1995, s. 133-142; İlmi tefsirin olabilirliği hakkında özlü bilgiler için bkz. bkz. Abdullah Draz, *Kur'an'a Giriş*, (Çev. Salih Akdemir), Kitâbiyât, Ank., 2000, s. 127 vd.

3) Cündioğlu, a.g.m., s.170.

ham kaynağı olabilecek ve ilk planda bu şekilde yorumlanabilecek bazı ayetlerin olduğu söylenilebilir: *"Ne küçük bir şey bırakmış, ne büyük; hepsini de sayıp döktü"* (Kehf, 49), *"Sana bu kitabı her şeyin açıklayıcısı olarak indirdik."* (Nahl, 89), *"Biz Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır."* (En'am, 38), *"Kur'an'ı hiç düşünmezler mi?"* (Nisâ, 82).

Kur'an'ı bütün bilimlerin kaynağı olarak gören savın kendi anlayışını temellendirmek için kullandığı bu ve benzeri ayetler, Kur'an'ın bütünlüğü doğrultusunda dikkatle incelendiğinde, buradan hiç de iddia edildiği gibi bir sonuç çıkarmanın mümkün olmadığı, bunların zorlama ve doğal olmayan yorumlar olduğu görülecektir. Bu tür anlayışların temelinde bu ve buna benzer ayetlerin bağlamlarının dışında kullanılması nedeniyle yanlış anlaşılması oldukça etkili olmuş olmalıdır. Nitekim, bu anlayışın savunucularından birisinin söz konusu ayetlerden çıkardığı sonuç, bu gerçeği açıkça dile getirmektedir: "Ayet-i kerimelerin zahiri anlamlarından da anlaşılacağı üzere, Kur'an'da her şeyin varolduğunu ve çıkmış-çıkacak bütün ilimlerin hepsine işaret bulunduğunu bu ayetlerde açıkça görmekteyiz."[4] Oldukça abartılı bir iddia örünümüne sahip olan bu savdan çıkan açık sonuç, Kur'an'ın, başta müspet bilimler olmak üzere, bütün bilimlerin kaynağı olduğudur. Eğer Kur'an, bütün bilimlerin kaynağı ise, o zaman Kur'an gönderilmeden önce yeryüzünde varolan bilimlere onun nasıl kaynaklık ettiği merak konusudur. Diğer taraftan, "Kur'an'ın nüzülü esnasında araplar, ondaki mevcut olan ilimleri bilmeleri lazım gelirdi. Eğer böyle bir şey olmuş olsaydı, onlarda ilk anlardan itibaren muhtelif ilim ve fenlerde niçin bir uyanma hareketi meydana gelmedi?"[5] Bütün bilimlerin kaynağı olarak takdim edilen Kur'an'ı en iyi bilen ve açıklayan Hz. Muhammed aralarında iken ilk Müslümanların, bu bilgileri ilk öğrenenler ve bilimsel bir devrim yapmaları beklenenler olmaları gerekirken, böyle bir şeyin olmadığını biliyoruz[6]. Bunun nedeni ise, çok açıktır; yani Kur'an'ı içinde her şeyin açıklandığı bir kitap olarak görme zafiyetidir; dolayısıyla bu tutum, ne tarihi gerçekleri ne de Kur'an'ın muhtevasını yansıtmaktadır.

Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu bilimsel bir obje gibi kanıtlamaya kalktığımızda (bu nasıl olacaksa), onu "iman objesi" olmaktan çıkarıp "bilgi objesi" hâline getirmiş oluruz. İman objesi derken, Kur'an'da yer alan ve insanın kendi iradesi ile kabul etmesi gereken başta Allah'ın varlığı ve birliği olmak üzere, vahyin imkanı, Peygamberlik ve Ahiret gibi temel dini hükümleri kastetmekteyiz. Bilgi objesi ile ise, bütünüyle tecrübe ve deneye dayanan fenomenler kastedilmektedir. Bir bakıma, burada daha çok bilimsel olarak doğruluğu kanıtlanmış olgular söz konusu edilmektedir. Örneğin, "Ben bugün kendimi, dünyanın yuvarlak olduğuna inanmaya zorluyorum dersem tuhaf olur. Çünkü

4) Celal Kırca, *Kur'an'ı Kerim ve Modern İlimler*, Marifet Yay., İst., 1981, s. 53.

5) Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 310.

6) Bilim felsefecisi Thomas Kuhn'a göre, bilim, birikimsel (bilimsel bilgi birikimine dayalı) olarak değil, devrimsel olarak ilerler. Bkz. Thomas S. Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, (Çev. Nilüfer Kuyaş), Alan Yay., İst., 2000, s. 156-174.

bu bir irade meselesi değil"dir[7]. Dolayısıyla aynı tuhaflığın ve marazi durumun, diğer benzer örneklerde de karşımıza çıkacağı aşikardır. Dünyanın yuvarlak oluşu, kanıtlandığı ve açıkça ortaya konduğu için, artık herkesin bildiği ve kabul ettiği bir şeydir. Bu noktada birisinin kalkıp da ben dünyanın yuvarlak değil de kare gibi olduğunu düşünüyorum demesi, bu gerçeği değiştirmez. Eğer siz, Kur'an'da yer alan gerçekleri, bilimsel bir olgu gibi görür ve kabul ederseniz ya da iman objesi ile bilgi objesini birbirine karıştırırsanız, o zaman dünyanın yuvarlak oluşunda olduğu gibi, Kur'an'ın ilâhi bir kitap olduğunu ve doğruluğunu yer yüzünde yaşayan bütün insanların kabul etmesi gerekir. Oysa durum, pratikte hiç de öyle değildir, olmasına imkan da yoktur. Çünkü Kur'an'ın doğru olup olmadığını müspet bilimin kriterleri ile ortaya koyma imkanımız olmadığı gibi böyle bir görevimiz de yoktur. İlâhi bir kitabın veya bu kitapta yer alan bilgilerin doğruluğunu beşerî kriterlerle ya da bilimle ortaya koymaya çalışmak, hem bilimin hem de Kur'an'ın özüyle kesinlikle bağdaşmayan, son derece yanlış ve irrasyonel bir çabadır.

İndirgemeci yaklaşım konusunda cevaplanması gereken bir çok sorunun olduğu, ancak bu konuda yeterince açık ve ikna edici cevapların olmadığı görülmektedir. Bu yaklaşımın temelinde, öyle görünüyor ki, hem din ve bilim hakkında yeterli bilgiye sahip olmamak, hem de Batı dünyası ve orada ortaya çıkan bilimsel gelişmeler karşısında duyulan eziklik ve aşağılık kompleksi yatıyor olsa gerektir. Diğer taraftan, indirgemeci yaklaşımın referans aldığı ayet ve kavramlar, Kur'an'ın kendi bütünlüğü içinde mütalâa edilmek yerine, bunların bağlamlarından koparıldıkları da bir başka temel neden olarak gözükmektedir. Oysa Kur'an'ı kendi bütünlüğü içinde anlamanın önemi ve gerekliliği sürekli olarak vurgulanmasına rağmen, pratikte buna pek itibar edilmediği görülmektedir. Sonuç olarak, indirgemeci yaklaşımı, hem Kur'an hem de bilim için tehlikeli ve sıkıntılı yaklaşım biçimlerinden birisi olarak gördüğümüzü özellikle vurgulamak istiyoruz.

2. Kur'an-Bilim İlişkisinde Çatışmacı Yaklaşım

Genel olarak din ile bilim arasında varolduğu iddia edilen çatışmacı savın, temelde iki şekilde karşımıza çıktığı görülmektedir: Çatışmanın, ya vahiy yoluyla gönderildiği kabul edilen kutsal kitaplarla bilim arasında, ya da sonraki din bilimcileri tarafından sistematize edilen teoloji öğretileri ve ilkeleri ile bilim arasında meydana geldiği görülmektedir. Bu yaklaşımı benimseyenleri genelde iki grupta toplamak mümkündür. Birincisi, katı ve gerçek çatışma taraftarı ve savunucularıdır ki, bunlara bilim taraftarı din karşıtı çatışmacılar da denilebilir. İkinci grup çatışmacılar ise, bu çatışmaya gönüllü olarak taraf olmamakla birlikte, din ile bilim arasında bir çatışmanın varolduğunu kabul edenlerdir; yani onlara göre çarpıtılmış ya da yanlış yorumlanmış bilimle din çatışır. Bunlara daha ziyade din taraftarı çatışmacılar da denilebilir[8].

---

7) Mehmet S. Aydın, "Tartışma-Görüşler", Bilgi, *Bilim ve İslam II* (içinde), İlmi Neşriyat, İst., 1992, s. 101.

8) Bkz. Yaran, "Çatışma ve Ayrışma", s. 39-40.

Bazı düşünürler, çatışma söz konusu olduğunda Kur'an'ı esas alırken[9], bazıları da Hıristiyanlığın kutsal metinlerini esas almaktadır[10]. Katı ve gerçek çatışmacılara göre, bütün dinler ve onların dayandığı kutsal kitaplar, çatışmanın asıl nedenidir. Bu yüzden, din kör inancı, bağnazlığı, cehaleti, duygusallığı ve hoş görüsüzlüğü temsil ederken; bilim, aklı, aydınlığı, çağdaşlığı, özgür düşünceyi ve gerçek değeri temsil etmektedir[11]. Burada dile getirilen çatışmacı yaklaşımın, bütün dinleri ve onların dayandığı kutsal metinleri hedef almış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu anlayışa göre Kur'an da bundan hâli değildir. Acaba Kur'an'ın dile getirdiği temel dini paradigmaların bilim ile çatıştığı savı, durup dururken mi ortaya çıkmıştır, yoksa bu görüşün arka planında başka etkenler de var mıdır? Kur'an-bilim çatışması söylemi, gerçekten de doğru bir iddia mıdır yoksa ideolojik ve ön yargılı bir yaklaşımın doğal bir sonucu mudur?

Şu veya bu şekilde Batı düşüncesinden etkilenmiş olan İslam ülkelerindeki pozitivist ve naturalist aydınlar, Hıristiyanlığın bilimle çatıştığı gibi İslamın veya onun temel kaynağının da bilimle çatıştığını iddia ederek, çatışmacı yaklaşımın İslam dünyasındaki savunucusu olmuşlardır[12]. Hatta bu aydınlar, bilime etik bir içerik de yükleyerek onu dinin yerine ikame etmeye bile kalkışmışlardır[13]. Dolayısıyla bazı aydınların, Hıristiyan Batının XIX. yüzyıldaki din-bilim çatışmasını, "bilimcilik", "müspet düşünce" ve "batılılaşma" gibi isimler altında İslam dünyasına taşıdıkları görülmektedir. Oysa Hıristiyanlığın ve onun dayandığı kutsal metinlerin özellikleri dikkate alınmadan, Batıda ortaya çıkan din-bilim çatışmasını başka bir kültür bölgesine taşımak, bilimsel anlayışa da ters düşmektedir[14]. Burada pozitivist aydınların önemli bir açmazla karşı karşıya oldukları görülmektedir. Evvela, din olarak İslamla Hıristiyanlık aralarındaki farklılıklar düşünülmeden birbirine karıştırılmış ve birbirinin yerine ikame edilmiştir. Halbu ki, Hıristiyanlıkta ve onun kutsal metinlerinde bilimle çatışan pek çok nokta olmasına rağmen, İslamın kutsal metninde böyle bir şeyin olmadığı görülmektedir. Örneğin, biyoloji, jeoloji, arkeoloji ve antropoloji gibi bilim dallarının verileri, Hıristiyanlığın kutsal metinlerindeki kozmolojik, biyolojik ve antropolojik görüşlerin tümünü reddetmektedir. Oysa bir müslüman ya da başka bir dine mensup kişi, bu tür görüşler karşısında daha farklı bir tavır takınabilir[15].

9) Server Tanilli, *İslam Çağımıza Yanıt Verebilir Mi?*, Say Yay., İst., 1991, (özellikle III. bölüm)

10) Russell'a göre, Kutsal Kitabın değişmez gerçekler diye ileri sürdüğü savlar, bilimle çatışmaktadır. Bkz. Bertrand Russell, *Din ile Bilim*, (Çev. Akşit Göktür), Say Yay., İst., 1990, s. 13.

11) Akşit Göktürk, "Birinci Basıma Önsöz", *Din ile Bilim*, Bertrand Russell, (Çev. Akşit Göktür), Say Yayınları içinde, s. 79.

12) Bkz. Yaran, "Çatışma ve Ayrışma", s. 40.

13) Kutluer, a.g.m., s. 22.

14) Din-bilim ilişkisinin veya çatışmasının Hıristiyan Batıdaki tarihi serüveni hakkında geniş bilgi için Bkz. Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, Selçuk Yay., 3. bs., İzmir, 1992, s. 266; Ayrıca bkz. Yaran, "Çatışma ve Ayrışma", s. 38-49.

15) Geo-sentrik (yer merkezli) evren anlayışının yerini, güneş merkezli evren anlayışı aldığında, Hıristiyan ilâhiyatçı John Kalvin buna şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü geo-sentrik evren anlayışı, Hıristiyanlığın kutsal metinlerine ve Ortaçağ Hıristiyan düşüncesine son derece uygun bir düşünce olmasına rağmen, güneş merkezli evren anlayışı uygun değildi. Hıristiyanlığın bilimle çatışan özellikleri hakkında geniş bilgi için Bkz. Aydın, *Din Felsefesi*, s. 265 vd.

Ancak Kur'an ile bilimin çatışmadığını kanıtlamak veya ortaya koymak için bugün bazı Müslüman düşünürlerin, iyi niyetle bile olsa savunmacı tutumlarında da çatışmaya sebep olabilecek bazı noktalara değinmeden geçmek doğru olmaz. Onlara göre dine (dinin temel kaynağı olan Kur'an'a) karşı olumsuz tutumu aşmanın en sağlam yolu, Kur'an'ın bilimle çatışmadığını gösteren bilimsel yazılar kaleme almak ve bu söylemi olabildiğince ön plana çıkarmaktır[16]. Din hakkındaki olumsuz ve yanlış anlayışları düzeltmek için dinin bilimin yardımına ihtiyacı yoktur. Doğru anlaşıldığı ve anlatıldığı sürece, din kendini muhataplarına anlatabilir ve böylece bu konudaki yanlış, yanlı ve olumsuz kanaatler kendiliğinden giderilebilir.

Son çözümlemede, Kur'an'ın bilimle çatıştığını ileri süren bir sav, kanaatimizce üç temel nedene bağlı olarak ortaya çıkmış gözükmektedir: i) Bu anlayış, gıdasını ve esin kaynağını büyük ölçüde XIX. yüzyılda Hıristiyan Batıda ortaya çıkan din-bilim kavgasından almaktadır. ii) Kur'an ve bilim hakkında bağnaz ve önyargısal bir tavır takınmak. iii) Kur'an ve bilim (veya bilimsel gelişmeler) hakkında gerekli ve yeterli bilgi ve donanımdan yoksun olmak. Buradan çıkan açık sonuç ise, sözü edilen çatışmanın doğrudan doğruya Kur'an ile bilim arasında değil de daha çok bu iki olgu hakkında açıklama ve yorum yapanlardan (teolog, din alimi, bilim adamı vs.) kaynaklandığı görülmektedir. Başka bir deyişle, çatışmanın özü itibariyle kaynağı, hem Kur'an hem de bilim hakkındaki tek taraflı, aşırı, ideolojik ve yetersiz bilgi ve yorumlardır. Bunlar bazen iyi niyetle yapılan yorumlarda da ortaya çıkabilmektedir. Bütün bunlar, Kur'an-bilim çatışmasına neden olabilecek bir takım olguların Kur'an'da yer aldığını ortaya koymaya yetmediği gibi gerçekte de böyle bir şeyin varlığından söz etme olanağı da yoktur.

3. Kur'an-Bilim İlişkisinin Olamazlığı Sorunu

Din-bilim ilişkisinin olamazlığını savunanların genel tutumlarını şu şekilde özetlemek mümkündür: "bilim ile din arasında tam bir farklılık, ayrılık, bölümleşme ve kompartımanlaşma vardır. Bilim ile din, alanları, yöntemleri ve amaçları itibariyle birbirinden tamamen farklıdır."[17] Bu genel yaklaşımdan hareketle daha özele inerek ifade edecek olursak, Kur'an ile bilimin her yönüyle birbirinden ayrı iki alan olduğunu düşünen müslüman mütefekkirler vardır. İlmî tefsire, tamamen karşı olan düşünürlerin, Kur'an ile bilim arasında hiçbir ilişkinin olmadığını, olamayacağını iddia etmeleri, onların bu konuda tam bir ayrışmacı tutumu benimsediklerini göstermektedir. Çünkü düşünce tarihi boyunca "meydana gelen bir hareketin tasvip karları bulunduğu gibi, o hareketi benim-

16) Mikdat Yalçın, "İlim ile Din Arasında Çelişki yoktur", *İzâfiyet Teorisi ve Kur'an İlkeleri: İslam ve Çağdaş Bilim*, Aydın Matbaası, Ank., 1979, s. 23; Hüseyin Atay, "Modern İlim ve Kuranı Kerim İlişkisinde Metod", *İzâfiyet Teorisi ve Kuran İlkeleri: İslam ve Çağdaş Bilim*, Aydın Matb., Ank., 1979, s. 8.

17) Din-bilim ayrılığının ilk büyük adımı, 17. yüzyılda meydana gelen Kopernik devrimiyle birlikte atılmıştır. Bkz. Yaran, "Çatışma ve Ayrışma", s. 49-50; Ayrıca din ile bilimin ayrı alanlar olduğu yolundaki düşünceler, Descartes'ın düalist felsefesinden büyük bir güç ve destek almıştır. Bkz. Emile Boutroux, *Çağdaş Felsefede İlim ve Din*, (çev. Hasan Katiboğlu), M.E.G.S.B. Yay., İst., 1988, s. 19.

semeyen hatta ona muhalefet eden cereyanlar da meydana gel"miştir[18]. Ayrışmacı yaklaşım tarzını kabul edenlerin başında İslam hukuk usulcüsü Şâtıbî gelmektedir. Ona göre, Kur'an'da olmayan bir şeyin onda olduğunu iddia etmek doğru olmadığı gibi, Kur'an'da olan bir şeyin onda olmadığını iddia etmek de doğru değildir[19]. Buna göre, ilmî tefsir yöntemine baş vuranlar, bir bakıma Kur'an'da olmayan şeylerin onda olduğunu iddia etmiş olmaktadırlar, böyle bir tutumun Kur'an'ın muhtevasına ve özüne aykırı olduğu çok açıktır. Bu yaklaşımın bir başka önemli temsilcisi olan M. R. Rızaya göre ise, Kur'an-bilim ilişkisinin olabilirliği ya da Kur'an'da bir çok bilimsel gerçeklerin varolduğunu ileri sürmenin Kur'an'ı asıl amacından uzaklaştıracağını dile getirerek, bu ilişkiye karşı çıkmaktadır[20].

Sonuç olarak, ayrışmacı yaklaşıma göre bilim ayrı, Kur'an (din) ayrı bir alanı ifade eder; bu yüzden aralarında hiçbir ilişki ve bağlantı yoktur ve olamaz da. Dolayısıyla Kur'an-bilim ilişkisini konu alan çalışmalar, yersiz, anlamsız, boş ve verimsiz çalışmalardır. Böyle bir sonucun doğru olup olmadığı, doğru ise ne ölçüde ve nereye kadar doğru olduğu sorgulanmalıdır. Gerçekten de Kur'an ile bilim arasında tam bir farklılık ve ayrışma olduğu, bunun için de aralarında hiçbir ilişkinin olmadığı söylenilebilir mi? Kur'an'da bilimsel diyebileceğimiz olgulara işaret eden ayet ve kavramlar yok mu? Eğer böyle bir şey varsa, bunları nasıl anlamalı ve yorumlamalıyız? Bilim ve bilimsel gelişmeler, insana dini yorumlama gücü ve imkanı veremez mi? Bu sorular, ister istemez bizi bir başka konunun araştırılmasına, yani Kur'an ile bilim arasında olumlu bir ilişkinin olup olmadığı sorunsalına götürmektedir.

4. Kur'an-Bilim İlişkisinin Olabilirliği Sorunu

Kur'an'la bilimsel olgular ve kavramlar arasında ilişki kurarken kesinlikle göz ardı edilmemesi gereken bazı önemli kriterlerin olduğunu ve bunlara uyulması gerektiğini belirtmekte yarar görmekteyiz: Birincisi, Kur'an ile müspet bilim konu, amaç ve yöntem itibariyle iyi bilinmeli ve bunlar kesinlikle birbirine karıştırılmamalıdır. İkincisi, bilimsel açıklamaların nihâî açıklamalar olmadığının, daima değişime ve gelişmeye açık olduğunun, dinin ise özü itibariyle değişmediğinin (ancak din ve dini paradigmalar hakkındaki algılama ve yorumların değiştiğinin) bilinmesi gerekir. Üçüncüsü, dini ya da Kur'ani ifadeleri, bilimsel ifadeler gibi görmemek gerekir. Burada *din dili* ve *bilim dili*nin önemi ve gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Din dilinin amacı, olguları bilimin tasvir ettiği gibi tasvir etmek değildir; din, insanı başka bir yere götürmek için sembolik bir dil kullanırken, bilim *deskriptif* bir dil kullanır[21]. Bu ölçütler doğrultusunda Kur'an-bilim

18) Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 305.

19) Ebu İshak Eş-Şâtıbî, *El-Muvafakât fi Usûli'ş-Şeria*, Mısır 1975, II, s. 80-82.

20) Muhammed Abduh ve Muhammed Reşit Rıza, *Tefsiru'l-Menar*, Daru'l-Menar, Mısır 1954, I, s. 7.

21) Mehmet S. Aydın, "Değişim sürecinde; İnanç-Bilim İlişkisi", İslami Araştırmalar, Sayı: 1-2, Ank., 1998, c. 11, s. 8-9; Din dili ve bu konulardaki tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz.ç Turan Koç, Din Dili, Rey Yay., Kayseri 1995; Kavramsal indirgemeciliğin neden olduğu sıkıntılar hakkında özlü bilgiler için bkz. Şakir Kocabaş, "İslam ve Bilim", *Dîvân: İlmi Araştırmalar*, Bilim ve Sanat Vakfı Yay., Sayı: 1, 1996, s.78.

ilişkisinin olabilirliğinden bahsetmek meşrû ve makul bir tutum olsa gerektir[22]. Dolayısıyla bu tür konularda yazarken ve konuşurken ne kadar temkinli ve duyarlı olmak gerektiği, bunun hem din hem de bilim için ne denli önemli ve gerekli olduğu ortadadır.

4. 1. Kur'an, Bilimsel Düşünce ve Yoruma Açık Mıdır?

Her şeyden önce, Kur'an insanın kendi deyimiyle *enfüs* ve *afak*'ta olup bitenlere bakmasını, onları gözlemlemesini ve üzerinde düşünmesini, onları anlamasını ve bunlardan dersler ve ibretler çıkararak hayatına bir anlam ve düzen vermesini şiddetle vurgular. Bu husus o kadar sık ve ısrarlı bir biçimde vurgulanmıştır ki, bu taleple ilgili herhangi bir ayeti burada iktibas etmek bile gereksiz olur. Hiç kuşkusuz, onun bu tutumu temelde "egzistansiyel" veya "imanî" bir amaca matuftur[23]. Bu temel amaca rağmen, Kur'an'ı bir bütün olarak incelediğimizde, onda doğrudan doğruya veya dolaylı olarak bilimsel olgulara işaret eden ayetler olduğu gibi, bunları ortaya çıkarmayı hararetli bir biçimde teşvik ve tavsiye eden ayetler de vardır. Ancak Kur'an, "bugünkü anlamda bir felsefe ve bir bilim kitabı olmaktan uzaktır. Bununla beraber, ilmî ve felsefî düşünce ve yoruma açık ayetlerin sayısı oldukça fazladır."[24] Örneğin insanın ana rahminde geçirdiği çeşitli safhalardan (Mü'minûn, 13-14; Hac, 5), çiçeklerin aşılanmasına (Hicr, 22), evrenin yaratılışından (Zâriyât, 47; Fussilet, 10-12; Enbiyâ, 30) göklerde ve yerdeki şaşmaz düzene (Mülk, 67/3-4; Kaf, 6; Kamer, 49), ayın ışıksız bir gezegen, güneşin ise bir ışık kaynağı veya yıldız oluşundan (Nûh, 16) evrenin genişlemesine (Zâriyât, 48) kadar daha pek çok konuya ima eden ya da bunlara açıkça işaret eden ayetlerin varlığına tanık oluyoruz. Diğer taraftan, Kur'an'da aklı gereği gibi kullanma, akletme, göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde gözlemler yapıp bu gözlemlerden sonuçlar çıkararak düşünme gibi konularla ilgili çok sayıda ayetin varolduğunu da biliyoruz[25]. Bu ayetler, hem sıradan insanlara hem de bilimsel araştırma yapan bilim adamlarına, kısaca bütün insanlara hitabetmektedir. Çünkü günübirlik yaşamına devam eden sıradan insanlar da çıplak gözle evrendeki şaşmaz düzeni görebilmektedirler, ancak bilimsel araştırma yapanlar bu düzeni teknolojik araçlarla çok daha ileri düzeyde ve ayrıntılı bir biçimde araştırma ve gözlemleme imkanına sahiptirler. Dolayısıyla her kesimden ve seviyeden insan, evrendeki düzeni kendi bilgi seviyesi düzeyinde anlama ve yorumlama imkanına sahiptir.

Ancak hemen belirtelim ki, Kur'an bilimsel konularda insana bilgi vermekten çok, onu teşvik eder; ona bu anlamda araştırma ruhu ve cesareti verir. İnanan bir insan ya da

22) Din-bilim ilişkinin olabilirliği hakkında özlü ve yararlı bilgi için bkz. John Polkinghorne, *Belief in God in an Age of Science*, Yale University Pres, New Haven and London, 1998, s. 76 vd.

23) Aydın, *Din Felsefesi*, s. 280-81.

24) Bkz. İsmail Yakıt, "Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrim", *S.D.Ü.İ.F.D.*, Sayı: 5, Isparta, 1998, s. 1; Krş. Alparslan Açıkgenç, "İslâmî Bilim ve Felsefe Anlayışı," *İslâmî Araştırmalar*, c.4, Sayı:3, Ank., 1990, s. 179; M. M. Şerif, "Kur'an'ın Felsefî Öğretileri", (Çev. Mustafa Armağan), *İslam Düşüncesi Tarihi*, (ed. M. M. Şerif), İnsan Yay., İst., 1990, cilt. 1, s. 163.

25) Bkz. Mehmet S. Aydın, *İslam'ın Evrenselliği*, Ufuk Kitapları, Ed. Mustafa Armağan, İst., 2000, s.76; Krş. A. Yüksel Özemre, *Kur'an'ı Kerim ve Tabiat İlimleri: Tenkidi Bir Yaklaşım*, Furkan Yay., İst., 1999, s. 106.

bilim adamı bu ruhla evreni ve içindeki olguları gözlemler, araştırır ve bu şekilde eşyanın özündeki asıl yapıyı öğrenerek bu konuda tespitlerini genel ilkeler hâlinde ortaya koyar ve böylece doğanın yasalarını derinlemesine irdelemeye çalışır[26]. Dolayısıyla, ister açıkça ve doğrudan doğruya, isterse dolaylı olsun, Kur'an'da hiç de azımsanmayacak ölçüde bilimsel olgulara işaret eden ayet ve kavramların varlığını görmekteyiz. Ancak bunları ilk planda Kur'an'ın temel amacı doğrultusunda anlamak ve yorumlamak gerekir. Bilindiği gibi, "Kur'an'ın temel gayesi, insanı bir tek yaratıcının varolduğuna inandırmak ve öteki bütün münasebetler örgüsünü bu inanca göre düzenlemektir. İnsanı böyle bir inanç tecrübesine...ulaştırmak için Kur'an, beşerî hayat açısından muteber her vasıtayı, her veriyi kullanır."[27] Acaba bütün bunları, sadece Kur'an'ın amacının ilâhi hedeflere dönük olduğunu söyleyerek ya da bu hedefe ulaştıktan sonra göz ardı etmek doğru mudur? Kur'an'daki kimi ayet ve kavramların kendi temel amaçları yanında bazı bilimsel gerçeklere de gönderme yapabileceğini düşünmek ve bu doğrultuda yorum yapmak mümkün olabilir mi? Bu bilgilerin sadece belli bir amaca ulaşmak için birer vasıta değil -bunu zaten Kur'an açıkça belirtiyor- aynı zamanda bundan sonra da kullanılması ve işe yaraması gerektiğinin düşünülmesi yadırganacak bir tutum değildir[28]. Dolayısıyla bu tip ima ve işaretlerin ya da ayetlerin temelde egzistansiyel bir amaca hizmet etmekle birlikte, onların kognitif (bilgi veren) bir yanının olduğunu da hesaba katmak gerekir. O halde, bilimsel diyebileceğimiz olgulara gönderme yapan ayetlerin bizim için iki taraflı bir yararından söz edebiliriz. Birincisi ve en önemlisi bu ayetler, ilâhi bir kitap olan Kur'an'ın temel amacına hizmet etmektedir. İkincisi, Kur'an'da müspet ilimle ilgili olduğunu düşündüğümüz bilgilerin, "bilimsel bilgi" olarak kabul edilmese bile, bir *bilgi* değeri taşıdığı söylenilebilir. Eğer bunların *epistemik* bir anlamı ve değeri olmasaydı, zaten Kur'an da onları kullanma cihetine gitmezdi. Bir düşünürümüzün dediği gibi, din ve bilimden gelen veriler, beşerî tecrübe sürecinde birbirini desteklemektedir ve bu, son derece rasyonel bir tutumdur[29].

4. 2. Kur'an, Beşerî Bilginin Bütünlüğünü Dikkate Alır

Özellikle ilk planda ve doğrudan doğruya Kur'an'da modern bilimi ilgilendiren konulara ilişkin herhangi açıklama aramak elbette doğru bir yaklaşım değildir. Ancak Kur'an'ın ruhunu ve özünü zedelemeden, bir bakıma, onun temel felsefesine ters düşmeyecek ve bütünlüğünü bozmayacak biçimde, önemli diyebileceğimiz bazı bilimsel konulara bir de onun perspektifinden bakmakta herhangi bir sakıncanın olmayacağını, aksine bunun yararlı ve son derece de önemli olduğunu düşünüyoruz. Çünkü böyle bir şey, salt entelektüel bir çaba olmanın ötesinde, aynı zamanda yerine getirilmesi gereken bir görev ve hayâtî bir meseledir[30]. Daha doğrusu, bütün bunlar bir lüks değildir, inanan

26) Motivasyonun bilimsel araştırmalardaki rolü için bkz. Kocabaş, a.g.m., s. 83.

27) Aydın, *İslamın Evrenselliği*, s. 88.

28) Aydın, *Din Felsefesi*, s. 281.

29) Mehmet Gündem, *Mehmet S. Aydın'la İçe Kritik Bakış*, (Haz.: Mehmet Gündem), İyi Adam Yay., İst., 1999, s. 218.

30) Bilgide bütünlüğün önemi ve gerekliliği için bkz. Polkinghorne, *a.g.e.*, s. 24.

insanın zihin dünyasında doğal olarak ortaya çıkan, hep birlikte yaşanan, doyurucu ve doğru bir cevap arayan sorunlardır.Dolayısıyla ileri düzeyde sorgulamada bulunan bir insan, doğal olarak bu soruları düşünmek ve ister istemez zihnindeki diğer bilgilerle (Kur'an'dan kaynaklanan) bu bilgiler arasında bir ilişki kurmak, onlar arasında uyumlu bir birlik ve bütünlük oluşturmak durumundadır. Çünkü "Kur'an, beşerî tecrübenin bütününü nazarı dikkate alır."[31] Kur'an ilâhi kaynaklı olmakla birlikte, onun anlaşılması ve yorumlanması bütünüyle beşerî bir çabanın ürünü değil midir? Kur'an bir beşere gönderilmiştir, bu anlamda onun anlaşılması da yorumlanması da beşerî bir çabanın bir hasılası olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, insanın, başka alanlardan getirdiği bilgi birikimini, yani beşerî bilgi ve tecrübeyi Kur'an'a anlam verirken, onu anlamaya ve yorumlamaya çalışırken, kullandığını görüyoruz; zaten insanın böyle bir tavır içinde olması da son derece doğaldır, bunun başka bir yolu da yoktur. Çünkü hem inanan bir insan olacaksınız hem de inançlarınızla ilgili bilgilerle diğer beşerî bilgileri, özellikle de bilimsel bilgileri zihninizin ayrı bölümlerinde muhafaza edecek ve aralarındaki kanalları kapatacak ve bunları yok sayacaksınız. Böyle bir tutum içinde olmak, hem bölmeli bir kafa yapısı hem de bilgide aralarında hiçbir irtibatın olmadığı katı bir ayrılığı ve kompartımanlaşmayı, dolayısıyla psikolojik olarak kimlik ve kişilik parçalanmışlığı gibi ciddî sorunları karşımıza çıkarabilir. Bütün bunlar, elbette ki, Kur'an'ın beşerî bir kitap olduğu anlamına gelmez ve gelmemelidir de. Çünkü burada beşerî olan şey, sadece Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması çabasıdır.

Bilgide ve tecrübede bütünlük sadece Kur'an açısından değil, aynı zamanda beşerî disiplinlerin tamamı için de geçerlidir. Çünkü "İnsan, değerli bulduğu her ciddî tecrübe alanı için bir takım sorular sorma ihtiyacını duyar. Ve din, son derece önemli bir insanî tecrübe sahasıdır. İnsan, başka alanlardan getirdiği bilgilerle dinin öğrettikleri arasında uyumlu bir birlik sağlamak ister. Bunun için de her tecrübeyi bir öteki tecrübenin ışığında düşünüp değerlendirmek ister. Onun dini tecrübesi bir yanda, ilmî veya ahlakî, tecrübesi başka bir yanda olamaz. Yaşanan beşerî tecrübe, bu çeşit bir parçalanmayı men eder."[32] Bütün bu açıklamalar, Kur'an-bilim ilişkisinin olabilirliğini ve bu ilişkinin ne kadar doğal ve gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Bütün bunlar olurken, her zaman Kur'an'ı ilâhi bir kitap olarak, bilimi de bilim ve beşerî bir çaba olarak görmek ve bunu hep hatırda tutmak zorundayız. Çünkü "Kısmî bir otonomluk sadece bilim için değil, her beşerî faaliyet için yararlı ve gereklidir."[33]

4. 3. Kur'an-Bilim Etkileşimi

Kur'an-bilim ilişkisinin olabilirliğini gösteren bir diğer gösterge de Kur'an-bilim etkileşimidir. Bir yerde etkileşimden bahsediliyorsa, orada en az iki temel unsurun olması kaçınılmazdır. Çünkü etkileşim, tek yönlü değil, çift yönlü bir fenomendir. Bu bakım-

31) Aydın, *Din Felsefesi*, s. 283.

32) Aydın, *Din Felsefesi*, s. 10.

33) Aydın, *İslamın Evrenselliği*, s. 86.

dan din, bilimi ve bilimsel gelişmeleri, bilim de, dini anlama ve yorumlama biçimini etkilemektedir[34]. Acaba Kur'an bilimi, bilim de Kur'an'ı nasıl ve ne ölçüde etkileyebilmektedir?

3.1. Bilimin Kur'an'a Etkisi

Genellikle, bilimin dini ve dini metinleri etkilenmesinden söz edildiğinde ya da bilimsel çalışmaların dinin anlaşılması ve yorumlanması üzerindeki etkisini görmek ve anlamak için özellikle bilimsel çalışmaların yoğunluk kazandığı Hıristiyan Batı dünyasına bakmak gerekir.35 Kur'an-bilim ilişkisi konusunda daha önce ele almaya çalıştığımız yaklaşımlar, aynı zamanda Kur'an'ın yeni bilimsel gelişmeler doğrultusunda nasıl anlaşılması ve yorumlanması gerektiğine ilişkin çabalar olarak da görülebilir. Bu nedenle, sadece bu konuda birkaç noktaya kısaca temas etmekle yetineceğiz. "Modern ilmî çalışmalar, özellikle Batıda ağırlıklı olarak yer aldığı için din alimlerimizi ancak dolaylı yolla etkilemektedir."[36] Burada Kur'an'ın doğrudan doğruya bilimden etkilenmesinden değil de, temel dini metinler üzerinde düşünen felsefeci ve teologların bilimsel sonuçlardan etkilenmesinden bahsetmek daha doğrudur. Çünkü son çözümlemede, Kur'an'ı anlamaya ve yorumlamaya çalışan insandır, bu bakımdan bir etkiden söz edilecekse, bu etki, öncelikle bu noktada ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bilimin Kur'an'ı etkilemesi doğrudan doğruya değil de, dolaylı olmaktadır; bu etki, daha çok kendisini Kur'an'ın anlaşılmasında ve yorumlanmasında göstermektedir, orijinal metnin bizatihi kendisinde değil.Bilimin ve bilimsel gelişmelerin, din ve dinin temel paradigmaları üzerinde düşünen din alimlerini ve düşünürlerini etkilemesi, sadece bugüne özgü bir durum değildir; aksine bu etkileşimin tarihin hemen hemen her döneminde karşımıza çıktığını görmek mümkündür[37]. Ancak söz konusu bu etkinin, geçmiş dönemlere göre bugün çok daha ileri düzeyde ve çok daha etkili bir biçimde varlığını sürdürdüğü de bir gerçektir. Bunun nedeni, 20.yüzyılda meydana gelen bilimsel gelişmelerin baş döndürücü bir hız ve ivme kazanmış olmasıdır. Bu yüzyıla kadar bilimsel gelişmeler, yavaş fakat istikrarlı bir gelişme süreci takip etmesine rağmen, 20. yüzyılda meydana gelen bilimsel gelişmeler, neredeyse bilim tarihi boyunca meydana gelen bilimsel gelişmelerin toplamından daha fazladır[38]. İşte bilim dünyasında meydana gelen ve olağanüstü olarak nitelendirebileceğimiz bu gelişmenin, aynı şekilde ya da aynı yoğunlukta din üzerinde düşünen teolog, fel-

34) Din-bilim ilişkisini, evrenin varoluşuyla ilgili hala en popüler ve geçerli bilimsel kuram olma niteliğine sahip olan Büyük Patlama teorisinden hareketle ele alan yararlı bir çalışma için bkz. Şahin Efil, "Büyük Patlama Kozmolojisinin Teistik Yorumu Üzerine", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 8, sayı: 18, Kış-2004, Erzurum, s. 35-48.

35) Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin Batı dünyasında Hıristiyanlığın dini metinlerini nasıl etkilediği hakkında geniş bilgi için bkz. Aydın, *Din Felsefesi*, s. 263 vd.

36) Aydın, *Din Felsefesi*, s. 283.

37) Geniş bilgi için bkz. Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 303 vd; Kırca, *Kur'an ve Bilim*, s. 38 vd..

38) Bkz. Paul Davies, "The New physics: a synthesis", *The New Physics*, Ed. Paul Davies, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, s. 1-4; Ayrıca bu konuda geniş bilgi için bkz. Werner Heisenberg, *Fizik ve Felsefe*, çev.Necibe Çakıroğlu, İstanbul Tek. Üniversitesi Matbaası, 1972. s. 63-75.

sefeci ve alimleri de etkilemesi doğal bir hadisedir[39]. Kur'an'a bilimsel yönelişlerin, bilimsel gelişmelerin yoğun bir şekilde meydana geldiği 19. yüzyılın sonlarına denk düşmesi tesadüfi değildir[40].

Din, hayatın içindedir, hayatla birlikte yürür, aynı şey önemli ölçüde bilim için de geçerli gözükmektedir. Hatta bu iki disiplinin hayatı büyük oranda etkilediği, şekillendirdiği ve belli ölçüde inşa ettiği de söylenilebilir. İnsanın, yaşadığı toplumda ve dünyada olup biten olaylardan etkilenmesi kaçınılmaz bir olgudur. Hele bilim gibi etkileme gücü çok da fazla ve yoğun olan bir faaliyetin etkisinin boyutlarını tahmin etmek zor değildir.Bu gerçeği görmezlikten gelerek, bilimsel gelişmelerin dini, dindarı ya da din alimini etkilemeyeceğini iddia etmek, bu gerçeği değiştirmez. O halde, bilimsel gelişmelerin dini anlama ve yorumlama biçimine yansıması bir realite olarak karşımızda durmaktadır. Bu nedenle, bu realiteyi görmek ve ona göre hareket etmek yerine getirilmesi gereken en doğru tutum olsa gerektir.

3. 2. Kur'an'ın Bilime Etkisi

Kur'an'ın müspet bilim karşısındaki tavrının mahiyetini ve nasıl olduğunu kısa da olsa yukarıda açıklamıştık, ancak bu konunun biraz daha açıklığa kavuşturulmasında yarar görmekteyiz. "İslam inancının temel kaynağı olan Kur'an'ın 'ilim' karşısındaki tutumu, son derece müspet olmuştur. Bu yönüyle onun öteki din kitaplarının çoğundan farklı olduğu rahatça söylenebilir."[41]

Kur'an'ın bilim karşısında takındığı olumlu tutumu, anlamak ve daha yakından görebilmek için İslam ve Batı dünyasındaki ilmî ve fikrî gelişmelere ana çizgileriyle göz atmak yeterli olacaktır. Ancak daha önce de değinildiği üzere, zaten Kur'an'ın bilimi teşvik etmesi ve bazı bilimsel olgulara ilişkin bilgi vermesi ya da onlara işaret etmesi, onun bilim ve bilimsel gelişmeler karşısındaki olumlu tavrını çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. İslam dünyasındaki ilmî ve fikrî gelişmeler, çok erken denebilecek bir dönemde başlamıştır. Modern bilimin pekçok alanında önemli gelişmeler ve buluşlar kaydedilmiş ve bu alanlarda önemli bilim adamları yetişmiş, fizik ve astronomi, özellikle de astronomi alanındaki gelişmeler ön plana çıkmıştır[42]. Kur'an'ın İslam dünyasındaki bilimsel ve felsefî gelişmelerin çok erken bir dönemde ortaya çıkışındaki olumlu tavrının İslam dünyasının sınırlarını da aşarak Batıya ve Batı düşüncesine etkisini, Batılı bir düşünür şu şekilde dile getirmektedir: "Batıda fikir alanında yer alan her değişmede İslam tarihinin derin tesirlerini görmek mümkündür; fakat bu tesir, modern dünyanın bariz vas-

39) Mehmet S. Aydın, *Kant'ta ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi*,T.D.V Yay., Ank., 1991, s. 13.

40) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 306 vd; Ayrıca bkz. Dücane, a.g.m., s. 152 vd..

41) Kitab-ı Mukaddes'te bilimsel gerçeklere ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. Bkz. Aydın, *Din Felsefesi*, s. 279.

42) Geniş bilgi için bkz. M.A Kettani, "İslam Bilimlerinin Geçmişine Toplu Bir Bakış", *İslam Bilimi Tartışmaları*, (Ed. Mustafa Armağan), İnsan Yay., İst., 1990, s.165-183.; Aydın, *Din Felsefesi*, s.271.

fını, gücünü ve kesin zaferinin kaynağını meydana getiren tabiat ilimlerinde ve bizzat ilmî zihniyette görüldüğü kadar başka hiçbir yerde görülmedi."[43] Bütün bu gelişmeler, Batı dünyasına İslam düşüncesini daha yakından tanıma imkanı vermiştir. Dolayısıyla Batıda meydana gelen ilmî ve fikrî gelişmelerde, dolaylı da olsa İslam düşüncesinin temel referansı olan Kur'an'ın büyük rolü kesinlikle yadsınamaz. Ancak bu demek değildir ki, Batıdaki ilmî ve fikrî gelişmeler ortaya çıkışını bütünüyle İslam düşüncesine borçludur. Elbette ki, burada Batının kendi felsefî ve kültürel birikimi de büyük bir rol oynamıştır. Son çözümlemede, Kur'an'ın bilime ve bilimsel gelişmelere etkisi, doğrudan doğruya değil de daha çok dolaylı olmuştur.

Sonuç

Sonuç olarak, indirgemeci tutum, kelimenin tam anlamıyla Kur'an ile bilimi birbirine karıştırmak ve bu iki alanı birbirine indirgemek demek olduğu için bir çok dini, felsefî ve bilimsel problemi beraberinde getirmektedir. İndirgemeci ve çatışmacı yaklaşımların birbirine yakın olduğunu ve iki aşırı ucu temsil ettiğini söyleyebiliriz. Bunlardan birisi, çatışmayı ve gerilimi ön planda tutarak, diğeri de indirgemeci bir tutum sergileyerek iki aşırı uçta buluşmaktadır. Bu yüzden, her iki yaklaşım biçiminin din felsefesi açısından oldukça verimsiz olduğu söylenilebilir. Bu konuda dile getirilen açıklama ve yorumlar, bize ufuk açıcı yeni bir şey söylemediği gibi din ve bilim açısından da ciddî sıkıntılara ve tıkanmalara neden olabilmektedir. Ayrışmacı yaklaşıma göre ise, Kur'an ve bilimin farklı konu ve alanları dile getirdikleri doğru olmakla birlikte, buradan hareketle, Kur'an-bilim ilişkisizliğine gitmek pek uygun ve doğru olmayan bir yaklaşım gibi gözükmektedir. Çünkü varolan bir şeyi, yok saymakla veya görmezlikten gelmekle, o şey, ortadan kalkmaz. Tam tersine, burada problemin varlığını kabul etmek, onun üzerine giderek onu anlamaya ve çözümlemeye çalışmaktır doğru olan, ondan kaçmak değil. Burada katı bir ayrışma yerine, onu "din ile bilimin yapıları gereği doğal olarak aralarında bulunan belirli ve sınırlı farkların görülmesi ve gözetilmesi"[44] şeklinde anlarsak, o zaman bu yaklaşım tarzı, Kur'an-bilim ilişkisi konusunda işimize yarar. Katı ayrışmacı, çatışmacı ve indirgemeci yaklaşım biçimlerinde dile getirilen sıkıntıların temel kaynağı, daha çok tek taraflı, ön yargılı, yapay, Kur'an (din) ve bilimin özüyle bağdaşmayan, derinlikten uzak, ideolojik fikir ve yaklaşımlar olduğu söylenilebilir. O halde, neredeyse Kur'an'ın her ayetine bilimsel bir karşılık bulmaya çalışmak veya her yeni bilimsel buluşa referans olarak Kur'an'ı göstermek, belki ilk planda masum bir çaba gibi gelse de

43) R. Briffault, *The Making of Humanity*, London, 1919, s. 190 (Mehmet S.Aydın, Din Felsefesi, s. 281'den naklen); Bilindiği gibi, İslam düşüncesinin Batıyı ve Batı düşüncesine etkisi, haçlı seferleri, Batılı seyyahların Doğuya ve İslam dünyasına yapmış oldukları yolculuklar, zamanının en gelişmiş okulları olarak bilinen Bağdat, özellikle de Kurtubadaki medreselerde Batı dünyasından gelen öğrencilerin ders görmesi ile başlamıştır. Bkz. Hoodbhoy, *a.g.e.*, s.131 vd. İslam düşüncesinin Batı düşüncesine etkisi hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Bayrakdar, *İslam Felsefesine Giriş*, T.D.V Yay., Ank., 1998, s. 245-263.

44) Yaran, "Çatışma ve Ayrışma", s. 55; Zaten ayrışmacı yaklaşımı savunanların bir kısmı katı bir din-bilim ayrışmasından değil de, ılımlı bir ayrışmadan söz etmektedirler. Örneğin bkz. Necip Taylan, *İlim-Din: İlişkileri-Sahaları-Sınırları*, Çağrı Yay., İst., 1979, s. 306.

doğurduğu sonuçlar itibariyle böyle bir tutum içinde olmak, Kur'an ve bilimi zedeleyen oldukça zararlı ve tehlikeli bir çaba olsa gerektir.

Ancak Kur'an-bilim ilişkisinin olabilirliğini savunan yaklaşım, hem diğer yaklaşımlar gibi aşırı uçlarda yer almaması hem de bu yaklaşımlar içinde uzlaşmacı/uyuşmacı, orta yolu göstermesi ve (Kur'an ve bilimin) doğal yapıları(nı) dikkate alması bakımından önemli ve dikkate değer bir yaklaşımdır. Dolayısıyla bu yaklaşım, genellikle öteki yaklaşım biçimlerinin ortasında yer alan ve bunları dengeleyen, bu çerçevede onların sınırlarını zedelemeden hem bilime hem de dine hakkını veren, doğal bir yaklaşımdır. Çünkü bu yaklaşım, realiteden hareket ettiği için Kur'an-bilim ilişkisi konusunda dile getirilen diğer yaklaşımların taşıdığı açmazlardan ve eksikliklerden uzaktır. Bütün bu açıklamalar, Kur'an-bilim ilişkisi bağlamında ele almaya çalıştığımız katı ayrışmacı, çatışmacı ve indirgemeci yaklaşım tarzlarının yapay ve doğallıktan ne kadar uzak olduklarını ortaya koymaktadır. Daha doğrusu, bu yaklaşım biçimleri, şu veya bu şekilde insan hayatında tecrübe edilen gerçeklere ve mevcut bilgi birikimine uymadığı için realist, rasyonel ve meşrû değildir. Oysa Kur'an-bilim ilişkisinin olabilirliğini ön plana çıkaran yaklaşımın, bu tür nitelemelerden uzak olduğu gibi sağduyuya uygun olduğu ve böyle bir insanı ikna edecek nitelikte olduğu ortadadır. O halde, Kur'an-bilim ilişkisinin olabilirliğinin ve meşrûiyetinin dayandığı temel paradigmaları şu şekilde özetlemek mümkündür: 1) Her şey, şu veya bu şekilde birbiriyle ilişki içindedir. Bu yüzden, Kur'an-bilim arasındaki ilişki, özü itibariyle doğal bir ilişkidir. 2) Kur'an'da bilimsel ve felsefî düşünce ve yoruma açık ayetler vardır. 3) Kur'an, bilimi, bilim de Kur'an'ı etkiler, dolayısıyla aralarında doğal bir etkileşim vardır. 4) Kur'an, beşeri bilginin bütünlüğünü dikkate alır.Son çözümlemede, Kur'an ve bilimin iki farklı alan olduğu bilindiği, konu, amaç ve yöntem bakımından birbirine karıştırılmadığı, ideolojik ve tek yanlı girdilerden uzak olduğu ve doğru anlaşıldığı takdirde, bunlar arasında olumlu bir ilişkinin kurulabileceği, hatta böyle bir ilişkinin yararlı, gerekli ve doğal olduğu söylenilebilir.